

Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 55 no. 1

Deze Mededeling werd in verkorte vorm uitgesproken in de vergadering van de Afdeling Letterkunde, gehouden op 11 november 1991

WILFRIED F.J. DEWACHTER

De dualistische identiteit van de Belgische maatschappij

KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN
NOORD-HOLLANDSCHE, AMSTERDAM/NEW YORK/OXFORD/TOKYO, 1992

ISBN 0-444-85747-8

Copyright van deze uitgave © 1992 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

Zetwerk en druk: Casparie Heerhugowaard bv

‘Plus (les) nations seront logiquement constituées, fortement organisées, indépendantes et libres, plus les conventions qu’elles formeront entre elles seront fécondes et solides (...). On peut donc rêver aux Etats-Unis d’Europe et chérir sa patrie.’

Jules Destrée

‘Lettre au Roi sur la séparation de la Wallonie et de la Flandre.’

(*Revue de Belgique*, 15 août – 1er septembre 1912, p. 2.)

INLEIDING. OVER DE HACHELIJKHEID VAN PROGNOSES INZAKE MAATSCHAPPIJONTWIKKELING

Wanneer men de ontwikkeling van België als staat en maatschappij enigszins volgt, valt de frequente zelfbevraging omtrent het voortbestaan van het land dadelijk op. Die zelfbevraging spruit voort uit een hele gamma houdingen, gaande van het verstokte Belgicisme of unitarisme dat zijn oude droom verloren ziet gaan en meteen verwacht of vreest dat het hele maatschappelijk bestel ineen zal stuiken, over het uitgesproken federalisme tot het separatisme dat ermee dreigt het land uiteen te doen vallen. ‘L’évolution de la Belgique donne au peuple wallon le sentiment de n’être ni compris, ni entendu de ceux qui gouvernent le pays. Il s’interroge sur son destin au sein de la communauté belge’ luidt het in het Adresse au roi van de Assemblée des Elus socialistes de Wallonie van 13 januari 1961; slechts een voorbeeld uit vele¹.

Ten aanzien van zulke prangende vragen die de bestaansgrond en het voortbestaan van staat en maatschappij in België betreffen, moeten sociologie en politologie minstens enige solide stapstenen kunnen bieden om tot een betrouwbaar en oriënterend antwoord te komen.

De ontwikkeling van een maatschappij evalueren is evenwel een hachelijke onderneming. De wetenschappelijke apparatuur om de evolutie in één maatschappelijke sector vast te stellen staat zeker nog niet volledig op punt. De verst gevorderde sector terzake is ongetwijfeld deze van de economie. Maar wijzen belangrijke economen niet zelf op hun beperkingen dienaan-

¹ Aangehaald in: Ph. Destatte, *L’identité wallonne*. Namen, 1991, blz. 63.

gaande? 'Economische vooruitzichten zijn geen zekerheden, maar bieden hoogstens enkele mogelijke bakens'². Des te moeilijker wordt het voor de politieke sector, niet alleen omdat het wetenschappelijke instrumentarium terzake lang niet zo sterk ontwikkeld is als dat van de economische prognose, maar vooral omdat de politiek bij uitstek een antropocratisch, zeg maar een wilsgebeuren is. Het politieke beleid is in het bijzonder gekenmerkt door het doelbewuste, zelfs eigengereide menselijke handelen dat sterk gericht is op en geïnspireerd door het verwerven en behouden van macht...

Nog moeilijker wordt het als niet de evolutie van één sector onder ogen wordt genomen maar deze van een hele maatschappij. De kennis van de macro-sociologische interrelaties tussen de sectoren is nog niet zo ver gevorderd dat men betrouwbaar voorspellingen zou kunnen maken voor een moderne maatschappij die zichzelf in vraag stelt en effectief zeer uiteenlopende, zoniet tegengestelde ontwikkelingen kent. Het relatieve gewicht van elke sector in de bepaling van de maatschappelijke ontwikkeling, de onderlinge versterking of afremming van krachten en tendenzen zijn vooralsnog evenveel thema's voor onderzoek. Om een betrouwbare inschatting te maken, beschikt men tot nog toe over te weinig behoorlijk uitgeteste schablonen. A fortiori geldt dit voor een maatschappij die zichzelf frequent in vraag stelt.

Deze hachelijke onderneming zou hier niet worden gewaagd indien niet kon worden vertrokken vanuit twee manifest foute prognoses over de ontwikkeling van de Belgische maatschappij – wat dan al een troost in geval van vergissing kan zijn – en vooral niet indien de pretenties niet een eind zouden worden teruggeschroefd. Niet de toekomstige ontwikkeling van de Belgische maatschappij wordt geschetst, maar wel de huidige situatie en haar achtergronden. Deze schets tracht de belangrijkste elementen samen te brengen die de maatschappij-uittekening in de toekomst bepalen. Deze wetenschappelijke poging is niets anders dan een eerlijke en ernstige proeve tot intelligente lezing van de basisdimensies van de huidige Belgische maatschappij.

Vooraf de twee uitgesproken foute prognoses, als rugdekking voor het mogelijk eigen falen.

De eerste komt uit de elite, meer bepaald uit de politieke elite. In het scherpste moment van de ontknoping der koningskwestie, in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1950, orakelt A. De Vleeschauwer, de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, volgende dramatische verwittiging: 'Nous avons joué le jeu constitutionnel et une minorité ne veut pas se soumettre. Que dira la majorité? Les choses essentielles auront vécu. Il faut envisager la réaction et penser à la fin de la Belgique. Le problème belge se posera immédiatement et une majorité énorme se prononcera en Flandre pour le fédéralisme. La question royale est dépassée et il est, dès à présent, impossible de la résoudre sans poser le problème général belge'³. Zijn voorspelling is hele-

² Zie o.m. P. Samuelson, *Handboek economie*. Utrecht, 1973, deel 1, blz. 289. Citaat uit: V. van Rompuy, De nationale zeehavenpolitiek. *Res Publica*, 1981, nr. 2-3, blz. 332.

³ Aangehaald in J. Duvieusart, *La question royale. Crise et dénouement : juin, juillet, août 1950*. Brussel, 1975, blz. 117.

maal niet uitgekomen. Bij de parlementsverkiezingen van 1954 behaalt de Volksunie, de enige partij die dan het federalisme in haar programma heeft staan, 2,20% van de stemmen en 4 jaar later 1,98% van de stemmen. Van een 'majorité énorme' kan er hoegenaamd geen sprake zijn. 'Les choses essentielles' blijven heel duidelijk overeind, nauwelijks betwist! Het federalisme komt in België pas in 1988 voorgoed in voege, praktisch 40 jaar later, na een duidelijk anders verlopen besluitvormingsverhaal.

De tweede voorspelling komt uit de publieke opinie, of beter nog uit de conscience collective van heel wat Franstaligen in België. Het betreft hun heimwee naar de unitaire staat.

In verscheidene recente opiniepeilingen drukken de Franstaligen in België onmiskenbaar hun voorkeur uit voor een terugkeer naar de unitaire staat: in 1981 wenst 49% deze terugkeer; in 1983 wenst 52% van hen een sterke nationale regering⁴. De peiling in het voorjaar 1989 georganiseerd door de groep 'Belge et fier de l'être', die methodologisch toch wel wat aanvechtbaar is, geeft aan dat 85% van de ondervraagden in Wallonië en Brussel de eenheid van België wensen, tegenover 65% in Vlaanderen⁵. Een UNIOF-peiling van 1989 schat het aantal Walen die verknocht blijven aan de centrale staat op 68%⁶. En de meest recente peiling terzake, doorgevoerd in het scherpst van de crisis van september-oktober 1991, levert 25,6% Walen op die weer meer gezag voor de centrale staat wensen tegenover 18,6% bij de Vlamingen. Het separatisme krijgt dan 33,3% steun in Vlaanderen, tegenover 20,4% in Wallonië⁷.

Dit opmerkelijke vragen naar de oude, vertrouwde toestand treedt uitgerekend in de fase op waarin, door het samengaan van het Vlaamse en Waalse federalisme, de Belgische staat geleidelijk aan wordt omgevormd. Reeds in 1970 verklaarde de toenmalige eerste-minister Gaston Eyskens op de Kamertribune: 'De unitaire staat, met zijn structuren en procedures, is door de gebeurtenissen achterhaald. De Gemeenschappen en de Gewesten moeten hun plaats innemen in de vernieuwde staatsstructuren die beter aangepast moeten zijn aan de specifieke situaties van het land'⁸.

De verklaring voor die neo-unitaire tendens moet worden gezocht in een

⁴ *Le Soir - De Standaard*, 6 maart 1981. *Humo*, Oh Vaderland, 13 en 20 oktober 1983. Zie ook de peiling UNIOF van juni-september 1979. Een Dimarso-peiling eind 1981 geeft nog sterkere resultaten te zien: in Wallonië wenst 59% terugkeer tot de unitaire staat tegenover slechts 34% in Vlaanderen. Zie *De Standaard*, 18 februari 1982. Zie tevens de enquêtes: *Régioscope* van N. Delruelle en A. Frogner, in *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nr. 880 van 9 mei 1980, nr. 927 van 3 juli 1981, nr. 966 van 11 juni 1982, nr. 991 van 4 maart 1983. Zie *Complexe Belgique, Cahiers du CAGEF*, 1987, nr. 130, 59 blz. 'Les Flamands ont d'abord une identité communautaire. C'est à la Communauté de langue qu'ils estiment d'abord appartenir. Les Wallons ont une identité nationale puis régionale (...). Les Bruxellois auraient une identité nationale suivie d'une identité communautaire francophone'.

⁵ *Het Laatste Nieuws*, 16 maart 1989.

⁶ Région Wallonne. D'un état de fait à un état d'esprit. *Cahiers de l'INUSOP*, 1989, blz. 27.

⁷ Enquête Dimarso, *De Morgen*, 11 oktober 1991.

⁸ Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Handelingen*, 18 februari 1970.

belangrijk element uit de 'conscience collective' van de Franstaligen in België: de herinnering aan – en het heimwee naar – de Belgische maatschappij van vóór de jaren 70-80 van deze eeuw; de nostalgie naar het België met een uitgesproken maatschappelijk overwicht van het Frans, 'la Belgique de Charles Rogier', in slogan ook vertaald als 'la Belgique de papa'⁹. Diezelfde houding vindt men overigens doorklinken in de slogans die zich afzetten tegen 'l'état belgo-flamand' of 'l'état cvp'.

Hoe groot de nostalgie ook moge zijn, hoe groot de meerderheden in de opiniepeilingen ook mogen zijn, 'la Belgique de Charles Rogier' komt niet meer terug. Die Belgische maatschappij is afgeleefd. Dit is de eerste vaststelling die hier moet worden gemaakt.

1. DE VOORBIJE BELGISCHE MAATSCHAPPIJ

Wat waren de karakteristieken van die voorbijgestreefde Belgische maatschappij?

België is tot de jaren (19)60-70 een in het Frans geleide maatschappij, waarvan het economisch, politiek en cultureel zwaartepunt in Brussel en Wallonië ligt.

Nochtans heeft België van bij zijn ontstaan in 1830 reeds een meerderheid van 58% (of meer) Vlamingen gehad en die altijd behouden¹⁰. Maar de staats- en maatschappijconceptie van 1830 en later wordt prachtig geresumeerd in de formule die aan Charles Rogier wordt toegeschreven: 'La Belgique sera latine ou ne sera pas'.

De elite is homogeen Franstalig. Zij wordt in het Frans opgeleid en wordt doordrongen van het Franse culturele erfgoed.

Het economisch zwaartepunt ligt onbetwistbaar in Wallonië. 'Arm Vlaanderen' is inderdaad arm¹¹). De beslissingscentra verschuiven vanaf het midden van de 19e eeuw geleidelijk van Wallonië (en Gent) naar Brussel, gekoppeld aan de ontwikkeling van het grootkapitaal.

De harde arbeidersstrijd voor emancipatie is duidelijk sterker in Wallonië dan in Vlaanderen uitgevochten. Op Antwerpen en Gent na is Vlaanderen terra incognita voor de proletarische strijd. Vlaanderen wordt pas op ruime schaal geïndustrialiseerd wanneer het democratisch socialisme al aanvaard is door de elite en het sociaal-economisch reformisme zich goed op gang heeft getrokken.

Het communicatiemiddel bij uitstek in België is de Franse taal, behoudens voor intern Vlaamse communicatie en dan nog decennia lang buiten de elite en de elitekieskringen in Vlaanderen.

Een paar kenmerken van die klassiek-Belgische maatschappij en staatsuit-

⁹ Uitdrukking afkomstig uit het Vlaams-nationalisme.

¹⁰ Zie de eerste Belgische volkstelling met een talentelling, deze van 1846.

¹¹ E. Ducpétiaux, *Mémoire sur le paupérisme dans les Flandres*. Brussel, 1850. De uitdrukking 'Arm Vlaanderen' komt van dr. D. Stracke en heeft een zeer brede betekenis. Zie zijn brochure: *Arm Vlaanderen*. Brussel, 1919, 32 blz.

bouw mogen hier worden vermeld omdat ze meteen aanduiden in welke mate die sindsdien zijn geëvolueerd.

Pas in 1967 wordt de rechtsgeldige Nederlandse tekst uitgevaardigd van het politieke charter bij uitstek van de staat: de Belgische grondwet. Dat is 166 jaar na de proclamatie van die Grondwet. Voor degenen die, naar de formule van André Molitor, terecht geloven dat 'la Constitution n'est pas seulement un instrument juridique. Par le fait de son caractère fondateur, elle est en même temps un symbole'¹² is dit een opmerkelijke vaststelling.

Pas rond 1965 wordt in het Parlement evenveel Nederlands als Frans gesproken¹³. Pas vanaf 1963 telt de regering evenveel Nederlandstalige als Franstalige ministers (en van dan af meestal 1 à 2 % meer). Pas vanaf 1965 zijn er evenveel Nederlandstalige als Franstalige directieambtenaren. Pas vanaf 1980 zijn er evenveel Nederlandstalige als Franstalige hoofd- en opperofficieren¹⁴. Pas vanaf 1980 wordt in het diplomatenkorps pariteit bereikt tussen Nederlandstalige en Franstalige diplomaten¹⁵. Zie grafiek 1: procentueel aandeel Nederlandstaligen in verschillende elitekernen, van 1944 tot 1980.

In 1957 spreekt 80 % van de directieleden in de bedrijven in Vlaanderen Frans onder elkaar¹⁶. In 1973 ontstaat er nog grote heibel rond het decreet ter vernederlandsing van het bedrijfsleven in Vlaanderen.

Het grote bedrijfsleven is, ongetwijfeld wat de hoogste posities betreft, tot voor kort haast exclusief in handen van Franstaligen, op de zgn. symbolische figuren en de eigen Vlaamse initiatieven na. Pas in 1988 worden enkele Vlaamingen opgenomen in het directiecomité van de grootste Belgische holding, de Société Générale, tot dan haast een symbool van België zelf.

Ondertussen is het economisch zwaartepunt wel verschoven van Wallonië naar Vlaanderen wat de productie en de investeringen betreft. In 1966 overtreft het produkt per capita in Vlaanderen voor het eerst het produkt per capita in Wallonië. De achterstand is ingehaald dank zij een differentieel groei-ritme (6,1 % in Vlaanderen en 3,9 % in Wallonië in de jaren 60). Dat verschillend groei-ritme zet zich verder door: het België van de twee economische snelheden die nu net andersom liggen wordt stilaan zichtbaar¹⁷. (N.B.

¹² Formule gebruikt in *Administration Publique*, 1990, nr. 1, blz. 87 (boekbespreking), formule die teruggaat op de gedachtengang van H. Dumont, e.a., *Belgitude et crise de l'Etat belge*. Brussel, 1989, 306 blz. Vergelijk B. Crick, *National Identities. The Constitution of the United Kingdom*, 1991, 181 blz.

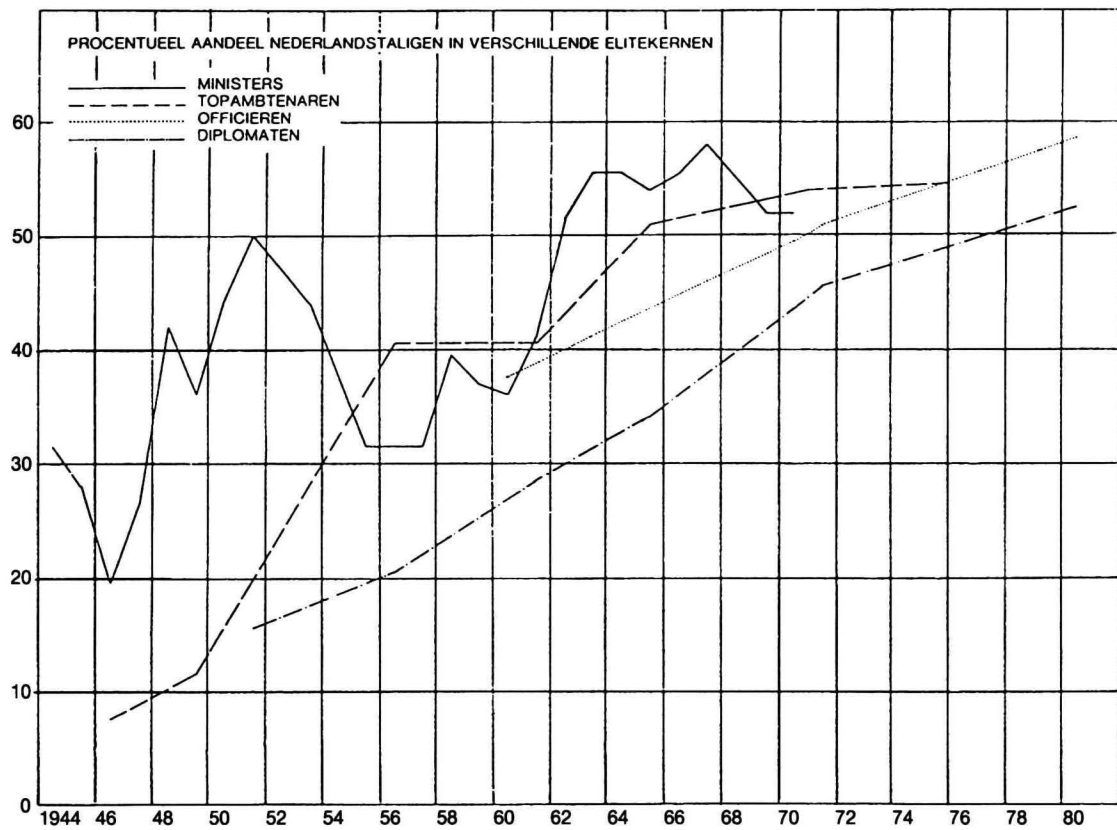
¹³ Meer uitvoerige gegevens in: W. Dewachter, Elite-circulatie en maatschappelijke ontvoogding. De Belgische elite tegenover de Vlaamse Beweging. *Tijdschrift voor sociologie*, 1981 nr. 3-4, blz. 199-258.

¹⁴ K. Houben, Wet en werkelijkheid inzake het taalevenwicht in het Belgisch officierenkorps. *Res Publica*, 1983, nr. 1, blz. 83-92.

¹⁵ W. Dewachter, a. w., blz. 218-220.

¹⁶ H. Deleeck, *De taaltoestanden in het Vlaams bedrijfsleven*. Brussel, 1959, 124 blz.

¹⁷ Over de regionale industriële productie zie o.m. Bulletin de l'IREES (1988) en Ministère de la région Wallonne, *Tableau de bord de l'économie wallonne*, 1988. Zie tevens Vlaams Economisch Verbond. Zie verder Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Weekberichten*, nr. 2376, 7 maart 1991.

Grafiek I

Het loonpeil in Vlaanderen blijft ook lange tijd nadien nog duidelijk lager dan in Wallonië.)

Het recruteringsgebied van de elite tenslotte wijzigt zich significant. In 1958 is de verhouding Franstalige/Nederlandstalige universitaire einddiploma's 58/42. Tien jaar later is de verhouding 51/49 en nog tien jaar later, in 1978, bedraagt de verhouding 45/55. Het academiejaar 1986-1987 eindigt met een verhouding 43/57; nagenoeg de omgekeerde verhouding van 30 jaar eerder¹⁸. Demografisch gezien moet deze verhouding nog verder in het voordeel van de jonge Vlamingen evolueren.

De betekenis van deze factor mag niet onderschat worden. In een moderne maatschappij is het de meest betrouwbare indicator van het elite-aanbod. Michel Quévit, hoogleraar aan de Université Catholique de Louvain, sinds decennia werkend omtrent 'le déclin de la Wallonie' en nu over zijn Gewest als 'région moteur', gebruikt deze indicator ook; maar thans in het voordeel van Wallonië als hij vaststelt dat liefst 45 procent van alle Belgische academici gespecialiseerd in wetenschappelijke technologie Walen zijn terwijl de Walen amper 33 procent van de Belgische bevolking uitmaken¹⁹.

Tenslotte moet worden onderstreept dat België zijn voor de hand liggende taal kwijt is. Leidende klasse en middenklasse hebben in België altijd perfect kunnen communiceren via het Frans. De kennis van het Frans bij de huidige generatie universiteitsstudenten in Vlaanderen is lamentabel²⁰. En dit ondanks het feit dat de keuze van het Frans als tweede taal in het onderwijs in Vlaanderen niet achteruit gaat. In het middelbaar onderwijs (type II) kiezen 93% van de leerlingen in 1980-1981 het Frans als tweede taal; in het schooljaar 1986-1987 bedraagt dit percentage 94%. Daar ligt de wijziging niet. Wat wel veranderd is, is dat Vlaanderen een eentalig gebied is geworden: het Frans is er verdwenen, het Frans is er inderdaad een 'vreemde taal' geworden. De jonge Vlamingen oriënteren zich gemakkelijker, natuurlijker en aanzienlijk meer op het Engels; zij spreken het ook aanzienlijk beter. Hieruit rijst dan de vraag hoe de toekomstige Belgische maatschappij of deelmaatschappijen nog met elkaar gaan praten. Via het Engels of via tolken? Het kunstmatige van deze vragen suggereert meteen het problematische van de situatie.

II. MODERNE UITDAGINGEN VOOR ELKE WESTEUROPESE NATIE

Een Nederlands onderzoek van 1981 (o.l.v. S. Couwenberg en met A. Chorus) naar de Nederlandse natie stelde vast dat naast continuïteit, er zich

¹⁸ Universitaire Stichting, Bureau van de Universitaire Statistiek. *Jaarrapport 1988*.

¹⁹ Colloquium Wallonie comme Région. Lyon, 17 mei 1991. *De Standaard*, 21 mei 1991.

Over de werkzaamheden van M. Quévit zie o.m. zijn: *Les causes du déclin wallon*. Brussel, 1978, 305 blz. en *La Wallonie: l'indispensable autonomie*. Parijs, 1982, 185 blz.

²⁰ Zie o.m. het onderzoek van het Overlegcomité van Verenigingen van leraren Frans: 64% van de onderzochte bedrijven hebben klachten over tekortkomingen bij de afgestudeerden uit het middelbaar onderwijs, terwijl dat cijfer zelfs oploopt tot 75% voor het hoger onderwijs. Enige accentuering van het verschijnsel is in dit onderzoek evenwel niet uitgesloten.

uitdagingen, schokken en veranderingen voordoen. Als belangrijke veranderingen worden aangegeven: de ontwikkeling naar een multiraciale samenleving, het verglijden van een protestants-christelijke gemeenschap naar een pluralistische natie, het verval van het burgerlijk levensbesef door verschuivingen in en het verlies van normen en waarden, met daaruit groeiende onzekerheid en verlies van gezag en orde; en verder de ontwikkeling van de welvaartsstaat en van de verzorgingsstaat²¹. Mutatis mutandis geldt deze lijst van ontwikkelingen en schokken ook voor België. In wezen betreft het hier typische karakteristieken voor hoog ontwikkelde moderne maatschappijen in het Westen²².

Bovendien moet er zowel voor Nederland als voor België worden aan toegevoegd dat door de mundialisering van ons wereldbeeld en de meer intense betrokkenheid van en op het internationale gebeuren, en ongetwijfeld nog meer door de gestage vooruitgang van de Europese integratie, het natiebegrip en het natie-gevoelen in West-Europa aanzienlijk aan absoluteitheid en exclusiviteit hebben ingeboet.

Elke Westeuropese natie en maatschappij is onderhevig aan deze veranderingen, ook de Belgische. Eén van deze variabelen moge hier wat hard, wat ongenueanceerd geïllustreerd worden. In de periode waarin België aan haar Duitssprachige Gemeinschaft, 67.000 inwoners in totaal, een Deutsche Rat en een Deutsche Executive geeft, zelfs een rechtsgeldige Duitstalige Grondwet, telt België bijna 900.000 vreemdelingen. Hieronder vormen de 269.000 Italianen de talrijkste collectiviteit, dan de 123.000 Marokkanen, de 103.000 Fransen, de 73.000 Turken, allen talrijker dan de Duitstalige Belgen. De Islamieten vormen een gemeenschap van meer dan 200.000 personen; de Islam, in zijn fundamentalistische tendens wel eens neigend naar een eigen rechtsstelsel. Het tekent de veranderingen. Men moet in de agglomeratie Brussel ziende blind zijn om die uitdagingen en schokken niet op te merken: 1 op 4 inwoners van de Belgische hoofdstad is van vreemde nationaliteit, 28% reeds in 1990. In Brussel zijn bijna 40% (39,3%) van alle jongeren beneden 25 jaar 'niet-Belg'. (In Vlaanderen en Wallonië bedraagt het aandeel van de niet-Belgen in de totale bevolking 4,3% en 11,4%; hun aandeel onder de jongeren loopt onderscheidenlijk tot 5,6 en 12,4% op)²³.

Uitgerekend in deze periode waarin alle Westeuropese naties en volkeren zich opnieuw zoeken en herdefiniëren ingevolge deze ontwikkelingen en schokken, worden de Belgische natie en maatschappij geconfronteerd met een ingrijpende identiteitscrisis. Zij dienen hun identiteit opnieuw te bepalen. 'La Belgique sera latine' is voorbij. Wat kan België nog worden? Nooit

²¹ S.W. Couwenberg, (ed.), *De Nederlandse Natie*, Utrecht, 1981, 140 blz.

²² Zie S. Eisenstadt, *Patterns of Modernity*. London, 1987, 2 vol., met o.m. de inleiding: Historical Traditions, Modernization and Development. Het spreekt vanzelf dat voor de Belgische maatschappij de 'protestants-christelijke gemeenschap' vervangen moet worden door de 'katholieke gemeenschap'.

²³ Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Bevolkingsstatistieken*, 1991, nr. 1.

meer 'la Belgique unitaire', tenzij 'dominée par les Flamands' of 'blocquée dans ses décisions politiques' en dat is voor 'la Belgique' onaanvaardbaar.

III. STRUCTURELE ANALYSE VAN DE BELGISCHE MAATSCHAPPIJ

De harde kern waarrond een maatschappij zich uittekent wordt gevormd door de structuren. Via de ontleding van de structuren stoot men door tot het wezen van de vraag: bestaat er nog een Belgische maatschappij of functioneren er op het Belgisch grondgebied twee maatschappijen, een Vlaamse en een Waalse?

Bij deze benadering worden de voornaamste sectoren van de maatschappij in hun structurele uittekening geanalyseerd: de politiek, de volkshuishouding of economie, de sociale sector, de communicatie en de cultuur. En doorheen dit alles de maatschappelijke stratificatie en de elitevorming als wezenlijke componenten.

Eerste vaststelling: er is nog altijd een Belgische elite. Aangezien de elite, ook in een polyarchie, een aanzienlijk deel van de besluitvormingsarmatuur in handen heeft, en tevens heel wat oogmerken en normen vooropstelt, heeft het al dan niet functioneren van een Belgische elite een opmerkelijke betekenis²⁴. Er bestaat, en dit is belangrijk, geen Vlaamse, noch een Waalse tegenelite. De stelling van H. Lasswell indachtig dat de stabiliteit van een heerschappij omgekeerd evenredig is aan de organisatiegraad van de tegenelite, garandeert de samenhang van de ene Belgische elite een Belgisch overwicht in de machts- en besluitvormingsstructuren van de Belgische maatschappij²⁵. Maar in tegenstelling tot vroeger heeft de Belgische elite twee waarneembare componenten: een Vlaamse die Nederlandstalig is en een Franstalige, waarin het aandeel van de Walen onduidelijk en onstandvastig is. De Vlaamse eliteleden hebben een licht overwicht in de politieke sector. Maar dat is volgens de 'kerntheorie van de elite' de meest beweegbare, maar tevens ook de meest kwetsbare kern²⁶. In de meer stabiele sectoren, zoals de economie er bij uitstek een is, hebben de Franstaligen nog steeds een klaarblijkelijke meerderheid²⁷.

De Belgische elite wordt gekenmerkt, niet alleen door haar aanzienlijk beleidsaandeel, maar tevens door een uitgebreide consensus²⁸. Het handhaven van België is onbetwistbaar een norm van die elitaire consensus. 'Wie om

²⁴ Zie de elitetheorieën van G. Mosca, V. Pareto, R. Michels, J. Schumpeter, C. Wright Mills, G. Lowell Field en J. Higley. Over de elite in België zie o.m. W. Dewachter, *Crises macro-sociales et stabilité de l'élite*. *Res Publica*, 1982, nr. 2, blz. 305-325.

²⁵ H. Lasswell, D. Lerner, C. Easton Rothwell, *The Comparative Study of Elites*. Stanford, 1952.

²⁶ Over de 'kerntheorie van de elite' zie W. Dewachter, *Crises macro-sociales et stabilité de l'élite*. *Res Publica*, 1982, nr. 2, blz. 315 e.v.

²⁷ A. Vincent, *Les groupes d'entreprises en Belgique*. Brussel, 1990, 407 blz.

²⁸ Over de elitaire consensus zie W. Dewachter, *Elitaire consensus en veranderingen. Problemen en ontwikkelingen in het Belgisch politiek systeem*. *Civis Mundi*, 1972, nr. 8, blz. 230-236.

België geeft, wil niet dat er nog één stap verder wordt gezet (in de federalisering)' is een wat boude formulering hiervan²⁹.

De meest afbouwende, leidende stem in deze is Guy Spitaels: 'Le fédéralisme radical n'est pas la fin de la Belgique.' en 'Le séparatisme n'est pas dans le programme de mon parti'³⁰.

In die elitaire consensus zit ook een speciale taak voor Brussel uitgetekend: de stad tot hoofdstad van Europa maken. Eerste-minister Martens heeft beide oogmerken fraai verwoord toen hij zijn verkiezingskandidatuur in de hoofdstad aankondigde: 'Als we Brussel als politiek centrum van de Europese Gemeenschap moeten opgeven, verzeilt België in de periferie van Europa. Dat is catastrofaal voor onze uitstraling en onze financiële en economische aantrekkingskracht. Een land dat zo gefederaliseerd is als België, moet een zichzelf overstijgend project kunnen nastreven, zoniet wordt het hachelijk het nog bij mekaar te houden. Voor mij is dat project: Europa'³¹.

De analyse van de politieke sector begint bij de institutionele vormgeving. De politieke instellingen zijn nog overwegend unitair-Belgisch: de koning en het Hof, het parlement, de nationale regering, de nationale administratie, het gerecht. Het is b.v. opvallend dat de Gewest- en Gemeenschapsparlementen tot nog toe gevormd worden door nationale parlementsleden die 'even terzijde' die taak voor de deelstaat vervullen.

De wijze waarop koning Boudewijn zijn functie vervult is constituerend voor België, getuige de zeer grote steun en populariteit die de Koning volgens verscheidene opiniepeilingen boekt in nagenoeg alle bevolkingslagen³². De koning en het Hof blijven ook een centrale taak in het functioneren van de elite vervullen.

De machtsverhoudingen in de politieke besluitvorming zijn, op één positie na, nog zeer Belgisch. Volgens het onderzoek van 1990 bij de besluitvormers zelf verricht, ziet de machtshiërarchie van de politieke posities in België er als volgt uit: zie tabel 1³³.

Die machtshiërarchie is vrij congruent met een soortgelijke meting haast een kwart eeuw eerder doorgevoerd³⁴. Die bestendigheid in de tijd accentueert het Belgisch karakter van de besluitvormingsstructuur en de elite-confi-

²⁹ Uitspraak van een gezaghebbend Waals christen-democraat, aangehaald door M. Ruys in *De Standaard*, 10 mei 1991. Zie verder de reacties van de voorzitters van de grote sociale organisaties op de september-oktober crisis van 1991, o.m. op BRTN-televisie, 6 oktober 1991 en in *Trends* van 14 november 1991; bedrijfsleiders in *Trends* van 10 oktober 1991.

³⁰ Getuige ook de sterke uitspraken van partijvoorzitters G. Spitaels (PS) en G. Deprez (PSC) t.a.v. een eventuele Vlaamse vraag tot splitsing van de sociale zekerheid, o.m. op RTBF-televisie van 6 oktober 1991: 'Il ne faut pas manier de la dynamite.' Ook Deprez wijst met de PSC het separatisme af.

³¹ H. de Ridder, *Omtrent Wilfried Martens*. Tiel, 1991, blz. 192-193. Zie ook het interview 'Eenzaam aan de top' in *Trends*, 14 november 1991, blz. 23.

³² B. Maddens, De monarchie en de publieke opinie in België. *Res Publica*, 1991, nr. 1, blz. 135-176.

³³ W. Dewachter, E. Das, *Politiek in België: geprofileerde machtsverhoudingen*. Leuven, 1991, 182 blz.

³⁴ W. Dewachter, De machtshiërarchie in de Belgische politiek. *Res Publica*, 1971, nr. 3-4, blz. 533-550.

Tabel 1. Machtshierarchie van de politieke posities in België in de periode 1988–1990.

Positie	Schaalwaarde
Eerste-minister	17,8
Vice-premier	16,3
Partijvoorzitter	15,6
Minister	15,1
Vakverbondsleider	14,5
Leider Verbond Belgische Ondernemingen	13,7
Voorzitter Gemeenschaps- en/of Gewestexecutieve	13,6
Voorzitter van belangrijke financiële groepering	12,3
Leider van een grote actiegroepering	12,3
Kabinetschef van een minister	11,8
Leider van een vrije beroepsvereniging	10,0
Lid van een partijleiding	9,9
Politiek redacteur	9,5
Lid van de Commissie van de Europese Gemeenschap	9,1
Parlementslid	8,2
Ambtenaar-generaal	7,8
Stafchef van het Belgisch leger	7,5
Bisschop in de Katholieke Kerk	6,6

guratie. De ene uitzondering is de positie van voorzitter van Gemeenschaps- en/of Gewestexecutieve. Haar zevende plaats met een score van 13,6 duidt aan dat sinds de staatshervorming van 1988 de Gemeenschaps- en Gewestbesluitvormers hun plaats in de besluitvorming bedongen hebben: niet aan de top maar goed in het tweede echelon. De gedetailleerde resultaten van het onderzoek wijzen uit dat dit meer het geval is voor Vlaanderen dan wel voor Wallonië en de Franse Gemeenschap. Zij tonen ook aan dat de besluitvormers reeds een begin van specifieke ervaring en eigen besluitvorming hebben: de Vlamingen deels onder elkaar en de Franstaligen/Walen eveneens³⁵.

Bij dit unitair institutionele raamwerk moet nog één belangrijke unitaire pijler vermeld worden: Brussel. Een overwegend Franstalige bevolking in een stad op het Vlaamse grondgebied, met een aanzienlijk aandeel migranten, en geen van beide volkeren die de stad wil verliezen³⁶. Dit is een belangrijke Belgische troefkaart, te meer daar Brussel toch nog steeds het machtscentrum is in België.

Te noteren valt dat de verfransing van Brussel van relatief recente datum is. In 1846 is 66 % van de 211.634 inwoners die de 19 gemeenten van de huidige agglomeratie toen telden 'Vlaamstalig'; in 1910 bedraagt dat aandeel nog slechts 46 %. Deze verfransing is in zeer aanzienlijke mate te wijten aan 'la Belgique de Rogier'. Dient eveneens aangestipt dat het merendeel van de

³⁵ W. Dewachter, E. Das, a.w., blz. 137–154.

³⁶ Over de agglomeratie en haar betekenis: H. van der Haegen, *Brussel, een hoofdstad in beweging*. Leuven, 1991. Leuvense geografische papers 3. 131 blz. + 6 kaarten.

Franstalige Brusselaars zich niet als Waal beschouwt en omgekeerd heel wat Walen de Franstalige Brusselaars niet als Waal erkennen, wat de integratie van het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap niet bevordert, integendeel de roep naar eigen structuren sterker maakt³⁷. In 1989 is de agglomeratie Brussel effectief tot derde gewest verheven.

Twee uitzonderingen op de unitair institutionele setting: het partijstelsel en de federalisering van 1988–1989. De eerste uitzondering op het nog vrij unitaire politiek-institutionele raamwerk betreft de splitsing van de grote, ‘traditionele’ politieke partijen: de christen-democratische CVP-PCS als eerste in 1968, de liberale PVV-PLP in 1968–1972 en de socialistische BSP-PSB in 1978. Bij deze splitsingen dienen een opmerkelijk stel karakteristieken te worden beklemtoond, niet alleen omdat zij het gebeuren als zeer specifiek uittekenen, maar eveneens omdat zij voorspellende waarde hebben.

Een eerste vaststelling in dat verband, tevens een eerste kenmerk: geen enkele van deze partijen beoogde de splitsing. De splitsingen zijn er gekomen ondanks de partijen. En die ongewildheid vertolkt toch heel wat van de culturele en politieke divergentie in Vlaanderen en Wallonië. Bijkomend moet aangestipt dat alle pogingen tot hergroepering van de ‘zusterpartijen’, de ideologisch overeenstemmende partijen in Vlaanderen en Wallonië, tot nog toe zijn mislukt³⁸.

Tweede opmerkelijk gegeven: deze splitsingen hebben zich voltrokken vooraleer de werkelijke federalisering van het land gestalte kreeg. Het tijdsverschil belooft 10 tot 20 jaar.

Derde vaststelling: een splitsing van politieke partijen is in de federale staten eerder een vrij ongekend verschijnsel. De CSU van Beieren is het meest prominente voorbeeld als uitzondering. De Catalaanse en Baskische nationalistische politieke partijen, en zeker de Partij Québécois, tonen aan dat aparte politieke partijen in federale staten eerder vertolkingen van separatistische tendensen zijn dan van heus federalisme.

De splitsing heeft een heel belangrijk mechanisme tot compromisvorming te niet gedaan. De nationale partijen dienden in hun schoot een vergelijk tussen Vlamingen en Franstaligen/Walen te maken. Zie bij de Belgische Socialistische b.v. het ‘Compromis des Belges’ van 1929, het ‘Vergelijk der Socialistische’ van 1963 of het Akkoord Klemskerke-Verviers van 1967; zie in de CVP-PCS het akkoord Vanden Boeynants van 1965 voortbouwend op het compromis van Oostende van 1961 en, in de PLP-PVV, het ‘Taalvergelijk van Luik’ van 1966 en ‘het nieuwe België’ van 1967.

Doch niet alleen taal- en volkerenproblemen kregen intern-partijdige compromis-oplossingen. De plaatsing van de kernraketten (1979–1987), het beleid t.a.v. Zaïre en zeer recent nog de Waalse wapenleveringen aan Saoe-

³⁷ J. Stengers, *Belgian National Sentiment*, blz. 96, in: M. Boudart, e.a., *Modern Belgium*. Palo Alto, 1990.

³⁸ Als daartegen opgeworpen wordt dat die pogingen slechts vluchtige of zwakke inspanningen vertegenwoordigen, dan is die zwakheid ook tekenend.

di-Arabië zijn drie patente voorbeelden van thema's die precies door de splitsing van de BSP de kans kregen om tot strijdpunt te worden ontwikkeld. In een unitaire BSP zouden deze punten zeer waarschijnlijk niet tot het forum van de publieke opinie hebben kunnen doorstoten.

De splitsing maakt de interne besluitvorming in de partij kennelijk gemakkelijker. Zij vermindert opvallend het aantal vooraf gevormde compromissen. Zij biedt grotere kans tot het uitkristalliseren van strijdpunten.

De splitsingen treden bovendien op in een politiek regime dat als particratie staat aangeschreven³⁹. Inderdaad de politieke partijen halen een aanzienlijk deel van de politieke besluitvorming in België naar zich toe. In de eerste plaats trekken zij de regeringsvorming in grote mate tot zich, zowel in de partner(s)keuze, als in haar programma-uittekening, als in de benoeming van ministers⁴⁰. Voor de Gewest- en Gemeenschapsregeringen doen de partijen dit zelfs in exclusiviteit.

Maar ook in de handhaving van de regering zoals in het veroorzaken van haar val, hebben de politieke partijen meerdere decennia lang een aanzienlijk aandeel gehad⁴¹. De splitsing van de drie grote partijen, de 'regierungsfähige' partijen, betekent derhalve een gedeeltelijke splitsing van het machtsbestel in België, voornamelijk wat de mechanismen en processen van machtsverwerving betreft⁴².

Verkiezingen verlopen sindsdien, alhoewel op hetzelfde tijdstip doorgevoerd en voor hetzelfde parlement via verschillende partijen en onderscheiden kiezerskorpsen, met programma's die minstens gedeeltelijk en soms opmerkelijk verschillen en alleszins autonoom zijn bepaald. De regeringsvorming, die voor de machtsverwerving zeer belangrijk is, gebeurt met autonome Vlaamse en Franstalige partijen. Alleen gaan tot nog toe de Vlaamse en Franstalige partijen uit eenzelfde ideologische oriëntering steeds samen in de regering of in de oppositie⁴³.

Dreigingen met of verklaringen aangaande een gesplitste deelname worden vooralsnog weinig ernstig genomen.

Door die splitsing én die particratie gaat het federalisme de facto aanzienlijk verder dan de 32 % waarover zo dadelijk. De Belgische politiek is grondig getekend door een 'partijenconfederalisme'.

³⁹ W. Dewachter, *Changes in a Particratie: the Belgian Party System from 1944 to 1986*, blz. 285–363 in H. Daalder, *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, the Netherlands and Belgium*. Londen, 1987.

⁴⁰ W. Dewachter, *Noodzaak en overwicht van de politieke partijen in de polyarchie. Analyse van de structurele en actionele determinanten van de particratie in België*. *Res Publica*, 1981, nr. 1, blz. 125–151.

⁴¹ W. Dewachter, E. Clijsters, *Belgium: Political Stability Despite Coalition Crises*, blz. 187–216 in: E. Browne, J. Dreymanis, *Government Coalitions in Western Democracies*. New York, 1982. W. Dewachter, *Instabilité gouvernementale et stabilité ministérielle en Belgique*. *Pouvoirs*, 1990, nr. 54, blz. 37–49.

⁴² W. Dewachter, E. Das, a.w., blz. 61–82 en blz. 125–136.

⁴³ Uitzondering is een Brusselse Franstalige Liberale dissidentie PLDP in 1974. FDF en RW, alhoewel niet strikt vergelijkbaar want eerder een partijenkartel, hebben wel de verschillende oppositie/regeringspositie aangenomen van 1974 tot 1980.

Tot slot, maar niet minder belangrijk, door die splitsing van de partijen verliest het Belgisch politiek bestel inzake één van zijn fundamentele conflictlijnen, nl. de ethnische-taalkundige, zijn opperste rechter, nl. in de natie die in verkiezingen beslist. Verkiezingen die volgens communautaire scheidingslijnen in België losbarsten beslechten geen strijdpunten meer, maar doen deze integendeel escaleren. In die situaties blijft alleen het bevoogden-de pacificatiebeleid over, zoals de staats hervorming van 1988–1989 in alle sterkte en scherpte heeft aangetoond. De besluitvormingswijze van 29 september 1991 is voorlopig de enige in haar soort⁴⁴. Zij heeft wel het federalisme nog wat verder, maar onorthodox verder gebracht door in de schoot van de paritair samengestelde regering, autonoom beslissende gewestelijke regeringscomités te aanvaarden.

Het federalisme van 1988–1989 is de tweede belangrijke aantasting van het unitair institutionele raamwerk⁴⁵. Deze federalisering kent, indien men de budgetverdeling als criterium neemt, aan Vlaanderen en Wallonië ongeveer 32 % van de overheidsbeslissingen toe, tegenover 9 % bij de regionalisatie van 1980⁴⁶. Daarbij moet een kwalitatief zeer belangrijk gegeven aangestipt worden: onderwijs en cultuur zijn nu nagenoeg volkomen autonome bevoegdheden voor Vlaanderen en de Franse Gemeenschap. Niet alleen gaat het hier over een hele maatschappelijke sector die is afgedeeld, maar bovendien betreft het de sector die in aanzienlijke mate de maatschappelijke socialisatie bepaalt en de waardenhiërarchie in belangrijke mate beïnvloedt. De ‘conscience collective’ van de twee volkeren in België, die al opmerkelijke verschillen kent, getuige de erfenis van de verschillende arbeidersemancipatie, gaat ongetwijfeld verder uiteen groeien.

De autonomie van onderwijs en cultuur is voor de Belgische maatschappij een heel significant, een opmerkelijk ‘constituerend’ gegeven. Gezien echter de samenstelling van deze maatschappij en haar taalkundige evolutie, niet in het minst bij de elite, kan het nauwelijks nog anders. Het zal verregaande gevolgen meebrengen.

De Vlaamse christen-democraten lanceerden als propagandaslogan bij de federalisering: ‘Wat we zelf doen doen we beter’. Dat was, naar de burgers toe, erg onvoorzichtig. De functie van de federalisering kon niet zijn een volkomen ander beleid, zowel naar inhoud als naar werkwijze tot stand te brengen.

⁴⁴ De besluitvorming van 29 september 1991 is eenzijdig verlopen doordat de nationale regering uit beduchtheid voor de Waalse ‘separatistische’ of ‘autonomistische’ dreigingen alleen een voordeel aan Wallonië schonk en niet in een pacificerend compromis ook een voordeel aan Vlaanderen. Zie de K.B.’s 91 2606 t/m 2609, *Belgisch Staatsblad*, 29 september 1991. Zie ook enkele harde interviews van vice-premier Ph. Moureaux op 29 september (BRT-televisie) en 1 oktober 1991 (*De Morgen* en *Le Soir*).

⁴⁵ Zie de grondwets herzieningen van 7 en 15 juli 1988 en de wetten van 8 en 9 augustus 1988 en van 6, 12, 16 en 23 januari 1989.

⁴⁶ Raming op basis van de begroting van 1988. Van de 1.927 miljard BF overheidsuitgaven gaan er 234,6 miljard naar de Gewesten (121,1 voor Vlaanderen, 87,2 voor Wallonië en 26,3 voor Brussel) en 376,2 naar de Gemeenschappen (212,0 voor Vlaanderen en 164,2 voor de Franse Gemeenschap).

gen, zeker niet op korte of middellange termijn. 'Een nieuwe politieke cultuur', zoals de Volksunie vooropstelde en eiste, komt niet van vandaag op morgen tot stand. De deelstaten hebben dan ook de oude werkwijzen als b.v. politisering van de benoemingen, participatieve ingrepen, gemakkelijk aangaan van overheidsschuld, zwakke aandacht voor de inspraak van de burger, nagenoeg onverkort overgenomen. 'Wat we zelf doen doen we niet zoveel beter'.

De functies van de federalisering dienen vooralsnog elders gezocht. De politologische voorspellingen terzake zijn uitgekomen, niet de politiek-ideologische, laat staan de mythische verwachtingen die sommigen koesterden.

De ingewikkeldheid van de problemen, en dus ook van de besluitvorming, wordt een eind teruggeschroefd. Voor een aantal beleidsdomeinen hoeven Vlamingen en Walen/Franstaligen het niet meer met mekaar eens te worden. Zij kunnen autonoom beslissen volgens hun eigen inzichten. De staking in het Franstalig onderwijs in 1990 bij voorbeeld zou een nog meer schokkende gebeurtenis geweest zijn indien het onderwijsbeleid nationaal zou zijn gebleven⁴⁷. Het zou wellicht de volgende 'nationale sector' geworden zijn.

Tweede functie: in de mate waarin gesplitste politieke partijen en eigentelijke politici dichter bij het volk staan kan een meer aangepast beleid worden gevoerd. De overgenomen oude procedures remmen deze functie wel danig af.

Derde functie is innovatie en effectiviteit door partiële concurrentie. Vlaanderen en Wallonië zijn geen rechtstreekse concurrent meer van elkaar, maar gezien de verwevenheid van de Belgische elite en van de politieke besluitvorming, gezien de concurrentie van de Vlaamse en Waalse industrie en diensten op de binnen- en buitenlandse markten nemen zij kennis van de aard en de effectiviteit van de oplossingen in de andere deelstaat. Aangezien het andere volk ideologisch niet meer opgevijseld kan worden tot boeman moet men desgevallend zelf de harde kosten-noten kraken.

Tenslotte biedt het federalisme een oplossing voor een aantal conflicten op nationaal niveau, zowel van communautaire aard als van niet-communautaire aard, zoals wapenleveringen aan Saoedi-Arabië. Men kan de bevoegdheid, bij voorbeeld het licentiebeleid inzake buitenlandse handel, aan de deelstaten overdragen. Die mogelijkheid botst, in geval van aanzienlijke veranderingen, evenwel op de elitaire norm: 'Wie om België geeft, wil niet dat er nog veel stappen verder worden gezet'.

Hoe paradoxaal dit ook moge lijken de positieve functies van het federalisme versterken tevens België: een vlottere besluitvorming en meer effectieve oplossingen dragen bij tot grotere legitimiteit van het Belgisch politiek bestel. Dit positief effect wordt evenwel beperkt door de geringe zichtbaarheid van verscheidene functies. Deze geringe zichtbaarheid heeft te maken met onduidelijke en hybride structurering van die federalisering (cf. 'Gemeenschaps-

⁴⁷ P. Bouillon, Le mouvement des enseignants francophones en 1990. *Res Publica*, 1991, nr. 3-4, blz. 467-480.

en Gewestraden' en de overkoepelende functies van de politieke partijen) waardoor het voor de burger nog moeilijker wordt om de Belgische politiek in haar nog toegenomen veelzijdigheid te volgen. Dit laatste vormt vooraansnog de belangrijkste dysfunctie van de federalisering. Die geringe zichtbaarheid heeft tevens, onvermijdbaar ook, van doen met de intrinsieke afwezigheid van een alternatief beleid of van een ander verloop (met alles wat dit aan maatschappelijke beweging en repercussies impliceert) in de monopolistische situatie van het overheidsbeleid.

Belangwekkend, niet zozeer door het aantal factoren in de sector dan wel door de betekenis van zijn beslissingen, is het gerecht dat nog steeds een eenvormige structuur en dito werkwijzen heeft aan beide kanten van de taalgrens. Het gerechtelijk denken en doen is nog duidelijk Belgisch, ondanks de tweetaligheid. Pas als de specifieke normen uitgevaardigd via de decreten meer en meer voor de rechtbanken zullen worden afgedwongen, zal de rechtspraak uiteen beginnen te lopen. Tevens dient onderstreept dat een omvangrijke apparatuur is opgezet om bevoegdheids- en belangenconflicten van Gewesten, Gemeenschappen en nationale overheid te regelen, alsmede om het overleg en de samenwerking tussen al deze instellingen te kanaliseren.

In een moderne, Westeuropese maatschappij, vormt de economie een zeer belangrijke pijler in de maatschappelijke uitbouw. Aangezien de productie in België overwegend op de export gericht is (in 1990 60% van de productie) dient men de Belgische economie als een open economie te typeren. Export en import van en naar de Europese economieën is een basiskenmerk. Maar niet alleen de marktorientatie, ook de productieprocedures zowel als de leiding van de grote bedrijven zijn per saldo weinig Belgisch.

Voor 1985 kon volgend staatsje opgemaakt worden van buitenlandse moederbedrijven met vestigingen in België⁴⁸:

- V.S.A.: meer dan 425
- Nederland: meer dan 350
- Groot-Brittannië: meer dan 250
- Bondsrepubliek Duitsland: meer dan 200
- Frankrijk: bijna 200.

En la Société Générale de Belgique is sinds de overname in 1988 eigenlijk tot 'la Société Générale française avec siège social en Belgique' 'verworden'. Een recente studie heeft aangetoond dat er zeker na de 'verfransing' van de Société Générale nog weinig Belgische bedrijfsleiders zijn die bepalende beslissingen voor de ontwikkeling van hun bedrijfstak kunnen nemen⁴⁹. Dit is in

⁴⁸ C. Vanderमotten, e.a., *Les fragments de la Belgique: la Flandre et la Wallonie existent-elles vraiment? Contradictions*, 1990, nr. 58–59, blz. 66–67.

⁴⁹ Ph. Wilmes, *Controle of internationalisering van de Belgische economie*, lezing voor de Société d'Economie politique op 31 januari 1991. Tekst in fotokopie. Zie ook E. Lentzen, A. Vincent, *La concentration économique*. Brussel, 1986, 28 blz. en A. Vincent, *Les groupes d'entreprises en Belgique*. Brussel, 1990, 407 blz.

de eerste plaats het geval in de financiële sector, de banken, de verzekeringen en de holdings. Hetzelfde geldt voor de verwerking van de landbouwproducten en de voedingsnijverheid, het internationaal vervoer, vooral de maritieme goederenbehandeling. De energiesector, in het bijzonder de elektriciteitsvoorziening, wordt buitenlands gecontroleerd. Hetzelfde kan gezegd over de sector van de grote bouwwerken. De media- en communicatiesector staat onder grote druk. 'Het dient erkend te worden dat op al deze gebieden, de buitenlandse belangen en voornamelijk de Franse, een dominante positie in ons land hebben verworven, die in sommige gevallen zelfs overheersend zijn', aldus Ph. Wilmes, voorzitter van de Nationale Investeringsmaatschappij⁵⁰.

Weliswaar kent België vele, ook bloeiende KMO's (225.546 in 1990 – privé en openbaar – of 96% van alle bedrijven in België met een tewerkstelling van 38% van alle werknemers, bij een definitie van KMO tot minder dan 50 werknemers)⁵¹. Maar deze maken niet meteen het economisch en maatschappelijk tegenwicht uit. 'De Belgische KMO's behoren tot de kleinste van de EG inzake omzet, kapitaal en werkgelegenheid en opereren meestal in beschermde sectoren'⁵². 'De indruk bestaat duidelijk dat België één van de geïndustrialiseerde landen van de wereld is waar de meeste van de industriële sectoren, strategisch of niet, in meer of mindere mate, afhangen van beslissingcentra gevestigd in het buitenland.'⁵³

Weinig eigenheidspijlers dus.

De economie is alleen nog Belgisch in vier aspecten: op het monetaire vlak, voor het fiscaal en budgettair beleid evenals in de grote politiek-economische en de neo-corporatieve besluitvorming.

De Belgische frank (zij het in een Belgisch-Luxemburgse Economische Unie) is nog één: zowel in zijn ondersteunende activa als in het beleid ter verdediging of bescherming, althans binnen de beperking dat België een zeer export gerichte economie heeft, en derhalve nog meer dan andere economieën onderhevig is aan buitenlandse munt-, grondstoffen-, kapitaalbewegingen. De koppeling van de Belgische frank aan de Duitse mark in 1990 is een voluntaristische Belgische beleids optie, herroepbaar, die vooral de eigenheid van de Belgische frank als symbool aantast.

Het fiscale beleid en het overheidsfinancieringsbeleid, met onder meer het grote probleem van de zeer omvangrijke schuldenlast (7.224 miljard BF in december 1990) is nog grotendeels een unitair gegeven. (Scenario's voor verdeling van de schuld zijn op de studietafel al wel ontworpen⁵⁴.)

⁵⁰ Ph. Wilmes, a.w., blz. 5.

⁵¹ Rijksdienst voor Sociale Zekerheid: *Aantal op 30 juni 1990 in de sociale zekerheid opgenomen werkgevers en werknemers*. Brussel, 1991, blz. 17-19.

⁵² Jan Huyghebaert, voorzitter Kredietbank. *Ondernemen*, 1989, nr. 6.

⁵³ Ph. Wilmes, a.w., blz. 10.

⁵⁴ Zie o.m. de studiegroep geleid door H. Schiltz (alleen interne nota). P. de Grauwe, *Denkbeelding over de regionalisering van de Belgische overheidsschuld*. Leuven, Departement Economie, 1991, 24 blz. *Trends*, 21 november 1991, blz. 22-26.

De economische politiek is in haar basiscomponenten nog unitair. Zij beslist in het kader van één markt m.n. de Belgische, grotendeels georiënteerd op en geïntegreerd in de Europese markt.

Patronale en syndicale vertegenwoordigingen zijn tot op dit ogenblik voornamelijk nationaal georganiseerd. De centrale akkoorden worden voornamelijk nationaal of sectorieel of per bedrijf gemaakt door sterke sociaal-economische belangenorganisaties die in nog zeer aanzienlijke mate unitair werken. Dit overleg- en beslissingsmodel is door zijn omvang een specifiek gegeven voor België: het bestel kent een behoorlijke graad van neo-corporatisme. (Via de Collectieve Arbeidsovereenkomst van 21 mei 1991 voor alle nationale-, Gemeenschappen- en Gewest-overheden is een differentiële loonontwikkeling voor het overheidsperoneel in Vlaanderen en Wallonië grotendeels tegengewerkt.)

Het stelsel van de sociale zekerheid blijft een omvattend bestel van organisaties, reglementen en vergoedingssystemen op Belgisch niveau. Het vormt een geheel van zeer belangrijke functies: zijn budget beliep in 1988 ongeveer 800 miljard BF. Zulk volume en zulke functies versterken evident de zone van de nationale invloed. De solidariteit in het stelsel wordt op personenbasis gevestigd. De transferts van Gemeenschap tot Gemeenschap zijn het gevolg van deze basisoptie. Ingevolge die optie, door de differentiële behoeften in de Gemeenschappen en door een ander medisch behandelingspatroon treedt een opmerkelijk onevenwicht op in de transferten: Vlaanderen transfereert 88 miljard BF per jaar naar Wallonië⁵⁵. Waar tot voor kort alleen de Volksunie, een aantal economen en sommige flamingantische drukkingsgroeperingen de splitsing van de sociale zekerheid vroegen, krijgt de vraag gaandeweg meer stem in Vlaanderen. Er wordt al ernstig gesproken over de splitsing en overheveling naar de Gemeenschappen van verdeelbare segmenten in dit combinaat. De Franstalige politieke partijen en de meeste grote nationale sociaal-economische organisaties verzetten zich evenwel heftig⁵⁶.

Het communicatiebestel in België – en daarmee slaat men de brug tussen economie en cultuur – is duidelijk opgedeeld in twee aparte netten⁵⁷.

Er zijn de Nederlandstalige kranten, radio, televisie, weekbladen en er zijn de Franstaligen. Zij penetreren nauwelijks elkaars taalgebied.

Hoe kijkt Vlaanderen naar televisie? Met cijfers voor 1986: 59% naar BRT, 25% naar Nederland en 16% naar niet Nederlandstalige zenders.

⁵⁵ D. Heremans, P. van Rompuy, *Autonomie: een economische benadering*, blz. 149 o.m. in: Rapport van de Club van Leuven, *Vlaanderen op een kruispunt*. Tielt, 1990. Cijfer voor 1985.

⁵⁶ Zie b.v. het BRT-debat in het programma 'de 7e dag' en het RTBF-debat 'Faire le point' van 6 oktober 1991. Een uitspraak dienaangaande van PS-voorzitter G. Spitaels: 'La fédéralisation de la sécurité sociale c'est le début de la fin'. Zie ook het hoger vermelde: 'Il ne faut pas manier de la dynamite'.

⁵⁷ Het gewicht van de economie in deze sector moge blijken uit volgende bedenking van minister H. d'Ancona: 'We hebben bij de Europese televisierichtlijn gemerkt dat met vrij verkeer en open concurrentie je eigen cultuurbeleid behoorlijk in de knel kan komen. De goedkeuring van een cultuurparagraaf in het Europees Verdrag biedt de mogelijkheid om uitzonderingen te maken op het vrije verkeer van goederen' (*De Morgen*, 11 oktober 1991).

RTBF en RTL worden elk voor 3% bekeken, evenveel als de drie Duitse zenders samen. In 1974 wordt er voor 69% naar de BRT gekeken, 5% RTBF en 21% Nederland⁵⁸. De Vlaamse kijkers volgen dus duidelijk meer de Nederlandse zenders dan deze uit Franstalig België. Recente cijfers wijzen dat eens te meer uit⁵⁹.

Franstalig België kijkt voor 35% RTBF, 35% RTL-TVI, 20% TFI en 10% naar de andere zenders, voornamelijk nog de Franse A2 en FR3. De omgekeerde vaststelling: voor meer dan 90% Franstalig. De ontvangst van de communicatie weerspiegelt een grote zelfvoldaanheid of minstens zelfbetrokkenheid van de twee Gemeenschappen in België. Het gaat hier, dat moet aangestipt, over de dagelijkse gedragingen van nagenoeg alle leden van de Gemeenschappen. (In 1990 zaten de Vlamingen gemiddeld 2 u 12 min. voor hun televisietoestel.)

De inhoud van de media is tenminste even tekenend. Onderzoek over 3 jaar communicatie-inhoud in 3 Vlaamse en 2 Franstalige kranten wijst uit dat de Vlaamse kranten in de Belgische berichtgeving voor 85% over gebeurtenissen in Vlaanderen en slechts voor 15% over gebeurtenissen in Wallonië berichten. Het omgekeerde beeld geldt voor de Franstalige pers⁶⁰. Het andere landsdeel wordt nauwelijks ruimer behandeld dan de Belgische buurstaten. Het andere landsdeel is inhoudelijk 'buitenland'.

Die magere aandacht voor de andere gemeenschap is structureel bepaald: door gebeurtenissen uit West-Vlaanderen en Limburg te verslaan kan een Vlaamse krant lezers aantrekken, met gebeurtenissen uit Henegouwen niet. Vandaar... Hetzelfde geldt voor de Franstalige pers die qua productie volledig en qua verkoop grotendeels uit Vlaanderen is verdwenen.

Op het vlak van de communicatie heeft men in België een tweeledige maatschappij. Nu het onderwijs een autonome bevoegdheid is, beschikt elke deelmaatschappij over haar eigen socialisatiekanalen en inhoud.

De onderzoeken naar de politieke kennis en de peilingen naar de populariteit van de nationale politici tonen dit onmiskenbaar aan⁶¹. Het onderzoek bij de Belgische besluitvormers naar de machtsverhoudingen heeft de partijvoorzitters op de derde plaats qua macht gezet, na de eerste-minister en de vice-premiers: belangrijke nationale politici dus. De kennisgraad die het brede publiek heeft van deze topbesluitvormers is al bijzonder laag, maar die blijkt bovendien vooral beperkt tot het eigen taalgebied. Tabel 11 geeft het percentage ondervraagden aan die de naam van de partijvoorzitter kan noe-

⁵⁸ BRT-Studiedienst, *Enkele facetten van het kijk- en luisteronderzoek in 1986*, 21 oktober 1987, blz. 49.

⁵⁹ Cijfers voor 1989 (als ook de commerciële Vlaamse zender VTM uitzendt): 26,3% BRT, 36,6% VTM, 12,6% Nederlandse zenders en RTBF 1,3%.

⁶⁰ A. Leemans, W. Dewachter, *De maatschappelijke vraag 1985-1987*. Leuven, 1989.

⁶¹ Afdeling Politologie (K.U. Leuven), *Verkiezingsonderzoek 1985* (intern rapport) en *Verkiezingsonderzoek 1987* (intern rapport). M. Verminck, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1989. *Res Publica*, 1990, nr. 2-3, blz. 253.

Tabel 11. Kennis van de naam van partijvoorzitters (1987)

Gewest	Vlaamse P V V voorzitter	Franstalige P S C voorzitter
Vlaanderen	36,0	15,1
Wallonië	5,5	42,2

men; voorzitters respectievelijk 2 jaar (P V V) en 6 jaar (P S C) in functie⁶².

De vervreemding van beide collectiviteiten is, zoals aangetoond, structureel gevormd. Men ziet niet goed hoe zij in deze dichter bij elkaar kunnen komen.

Blijft tenslotte de sector van de cultuur; reeds gedeeltelijk ingeleid via het massa-communicatiebestel.

Ter herinnering: het onderwijs is (nagenoeg) volledig gesplitst, het universitair onderwijs inclusief. Dit heeft geen nieuw hoog oplopend conflict als dat van de overheveling van de Université Catholique de Louvain naar Wallonië gevegd, maar de maatschappelijke betekenis van de beleidsmaatregel is minstens even groot. Over de globale betekenis is hoger behandeld.

Rijst de vraag naar de gemeenschappelijkheid en de verschillen in waarden. Dat is een hachelijke opgave omdat de courante werkwijze via enquêtes niet alleen vragen oproept qua accuraatheid maar ook qua geldigheid. En omwille van het feit dat verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië telkens moeten worden gecontroleerd m.b.t. andere sociologische dimensies die grotere verschillen zouden kunnen opleveren.

Het Europees waardenonderzoek van 1981 brengt opmerkelijke verschillen aan het licht tussen Vlamingen en Franstaligen inzake permissiviteit⁶³. Maar de opsplitsing naar leeftijd en naar kerkbetrokkenheid geeft beduidend grotere verschillen te zien. Zie bijgaande grafiek 11, a, b en c. Graad van permissiviteit in België naar kerkelijkheid, leeftijd en taalgemeenschap.

De differentiële steun aan politieke partijen drukt ten dele de waardenhiërarchie van een volk of natie uit. Het parallelle kiesgedrag in Vlaanderen en Wallonië t.o.v. de ideologisch overeenstemmende partijen bij de verkiezingen van 1987 liep op tot 74,4 procentpunten waar het verschil in electoraal steunen tot 52,3 procentpunten opliep⁶⁴. Voor 1985 bedroegen deze cijfers respectievelijk 71,8 en 56,2 procentpunten.

⁶² Afdeling Politologie (K.U. Leuven), *Verkiezingsonderzoek 1987*. Deze beperkte en selectieve kennisgraad wordt door heel wat ander onderzoek ondersteund. Zie o.m. het *Verkiezingsonderzoek 1985* van de Afdeling Politologie en *De Morgen*, 11 oktober 1991.

⁶³ J. Kerkhofs, R. Rezsöházy, *De stille ommekeer. Oude en nieuwe waarden in het België van de jaren tachtig*. Tielt, 1984, blz. 50-53 en 90. Bijkomende bewerking van de gegevens door J. Billiet, Departement Sociologie, K.U. Leuven. De gegevens van het 1990-onderzoek zijn nog niet vrijgegeven.

Bij de Bundestagverkiezingen van 1983 in de Bondsrepubliek Duitsland liep de identiteit van keuzegedrag tussen Hessen en Beieren op tot 84,5 punten en deze tussen Beieren en Baden-Württemberg tot 92,7 punten, terwijl de verschillen in keuzegedrag in deze Länder slechts 31,4 en 14,7 punten bedroegen. De verkiezingen van 24 november 1991 verlagen het overeenstemmend keuzegedrag in België tot 70,6% en verhogen het verschillend stemmen tot 58,8%. Maar verder dan deze cijfers hebben de verkiezingen van 1991 een opmerkelijk hogere fractionalisatie van het partijwezen en het kiezerskorps in Vlaanderen opgeleverd en een eenzijdig relatief succes van twee eigen Vlaamse partijen te zien gegeven: het strak nationalistische Vlaams Blok en het libertaire Rossem. 10,3% van de Vlaamse kiezers heeft gestemd op een partij die de onafhankelijkheid van Vlaanderen in haar programma voert. Het succes van specifieke partijen manifesteert zich hier niet voor het eerst. Het voegt zich bij het andere gekende gegeven dat winst en verlies voor de gesplitste partijen in Vlaanderen en Wallonië meer dan eens tegengesteld zijn bij parlementsverkiezingen. Het parallelle keuzegedrag is in België tussen Vlaanderen en Wallonië nog steeds groter dan de verschillende keuze; maar het anders kiezen loopt aanzienlijk op.

Het vertolkt uiteenlopende politieke voorkeuren en onderscheiden onderliggende waardenpatronen. De grootste verschillen worden geboekt door de differentiële sterkte van de socialisten en van de christendemocraten in Vlaanderen en Wallonië, alsmede door de relatieve sterkte van de Vlaams-nationalisten.

Een treffende illustratie van de uiteenlopende politieke opties en waardenhiërarchie wordt geboden door het overwegende Vlaamse aandeel in de massale anti-rakettenbetogingen van 1981, 1983 en 1985. En nog meer tekenend is het feit dat die grote inbreng is mogelijk gemaakt door twee referentiegroeperingen het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW) en de Socialistische Partij (SP) die in bovenvermelde cijfers nog als overeenstemmend met hun Waalse tegenhangers zijn verrekend⁶⁴.

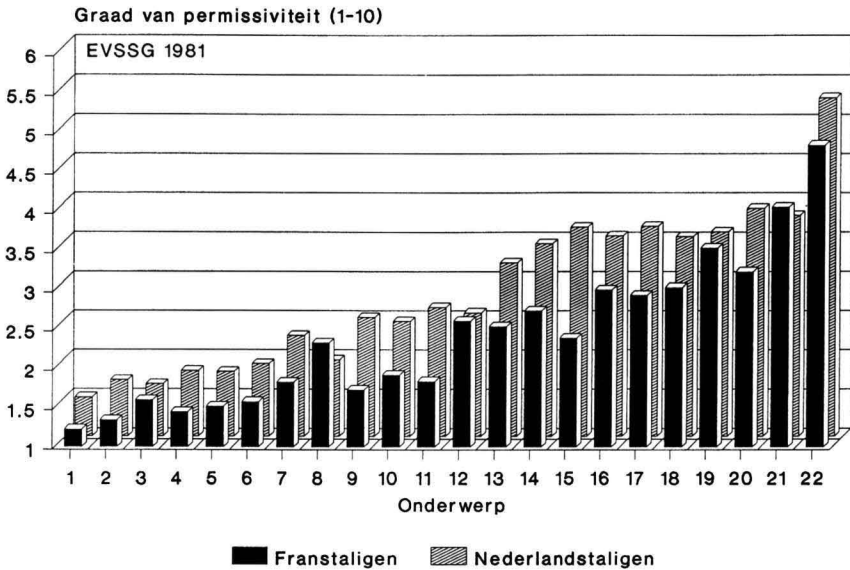
In de politieke partijen, referentiegroeperingen en hun waarden wordt meteen een ganse leefwereld, de levensbeschouwingen, én een structuur, de zuilen vertolkt. De zuilen werken nog in aanzienlijke mate op unitaire basis

⁶⁴ Statistische waarden bekomen door de sommatie van de verschillen in procenten tussen de zgn. 'zusterpartijen' in Vlaanderen en Wallonië en de sommatie van de percentages van de eigen partijen in de twee deelstaten volgens de formule $(pcv - Pcw) + cPsv - Psw) + Plv - Plw) + \dots (Pnv - Pnw)$. De variatiebreedte loopt van 0 (volledige identiteit) tot 200 (volledig verschil).

⁶⁵ De differentiële participatie kan overigens gedeeltelijk geadstrueerd worden uit de verschillende gevoeligheden inzake raketten- en vredesproblematiek in Vlaanderen en Wallonië zoals die uit meerdere opiniepeilingen blijkt. Zie o.m. Dimarsopeiling maart 1985 en Humo 6 april 1989, blz. 6-9 en dit in tegenstelling tot de peiling van oktober 1981 (in De Standaard, 27 oktober 1981). Nog in 1987 verklaren 22% van de ondervraagden in Vlaanderen dat het probleem van de plaatsing van de raketten veel invloed uitoefent op hun partijstem tegenover slechts 13% in Wallonië. Zie Afdeling Politologie (K.U. Leuven), *Verkiezingsonderzoek 1987*, vraag 6.3.

Grafiek II

Graad van permissiviteit in België
naar taalgemeenschap. EVSSG 1981

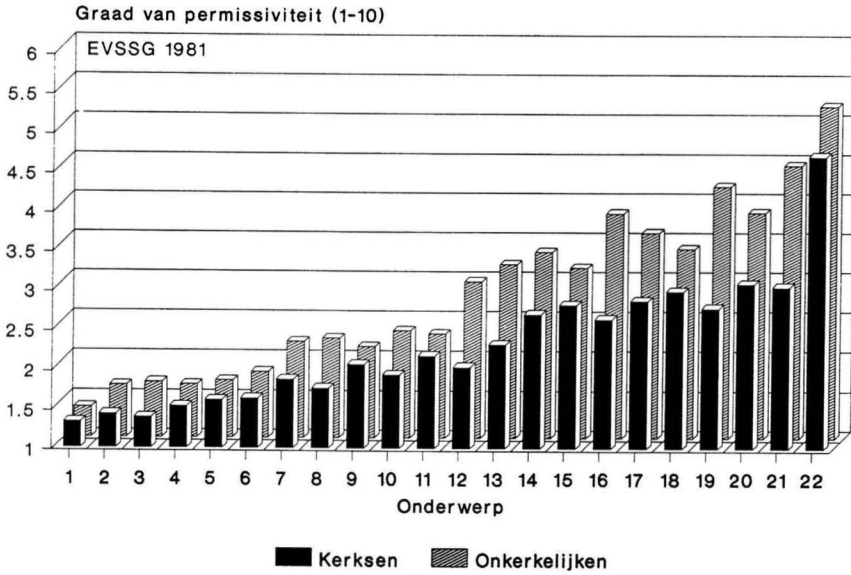

Legende

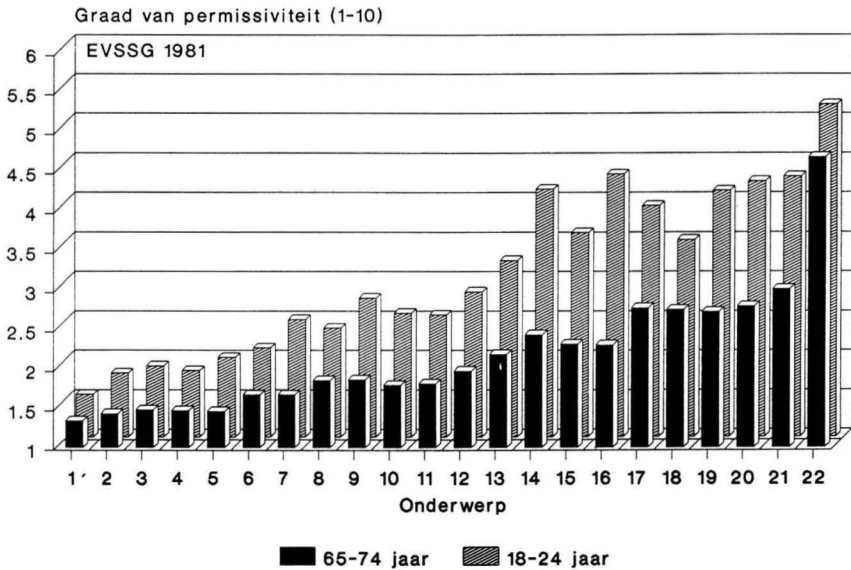
1. Joyriding	12. Buitenechtelijke verhouding
2. Druggebruik	13. Prostitutie
3. Politieke moord	14. Gevonden geld houden
4. Geweld tegen stakingsbrekers	15. Homoseksualiteit
5. Schade niet aangeven	16. Seksuele omgang – 18 jaar
6. Heling	17. Liegen in eigen belang
7. Rebellen tegen politie	18. Belasting ontduiken
8. Sociale fraude	19. Abortus
9. Gratis openbaar vervoer	20. Euthanasie
10. Zelfmoord	21. Echtscheiding
11. Steekpenningen aannemen	22. Doden uit zelfverdediging

Geordend van minst naar meest permissief
Schaal: 1 = nooit toelaten; 10 = Steeds toelaten
scores variëren tussen 1 en 6

Graad van permissiviteit in België
naar kerkelijkheid. EVSSG 1981

Graad van permissiviteit in België
naar leeftijd. EVSSG 1981

met erkenning van taaldualiteit, zij het dat men in de politieke partijen, de pers, het onderwijs en het vormingswerk met gesplitste entiteiten te maken heeft. Wel dient onderstreept dat de zuilen een merkelijk verschillende sterkte hebben: de christelijke zuil vooral sterk in Vlaanderen en de socialistische zuil in Wallonië⁶⁶. Het leerlingenaantal in lager, middelbaar en hoger onderwijs, de ledenaantallen van de vakbonden en mutualiteiten, de lezersaantallen van de kranten, het verkoopprijs en de sterkte van de coöperaties adstrueren dat heel overtuigend. De kerksheid zelf ligt differentieel in Vlaanderen en Wallonië: in de periode van 1968 tot 1987 dalend van 51 tot 25 % in Vlaanderen tegenover van 33 tot 17 % in Wallonië. Maar levensrituelen en kerkelijkheid scoren in beide gewesten significant hoger⁶⁷.

En wat dan met de 'conscience collective', met de nationale identificatie, met 'le mythe porteur' van de natie?

Een aantal Franstalige collega's hebben in de lijn van een briljante Franse traditie een mondvol prachtige, suggestieve termen die het theoretisch mooi doen, maar toch zo moeilijk te definiëren en zeker te operationaliseren zijn. Le mythe porteur de la nation? Heel wat naties hebben niet of niet meer zulke mythe en zijn toch onmiskenbaar naties⁶⁸. (Vormt de Duitse natie daar actueel niet een uitstekend voorbeeld van?)

De 'conscience collective' van een groepering/natie/maatschappij wordt hier omschreven als de manifeste inhoud van haar politieke cultuur, c.q. van haar maatschappelijke cultuur. En dan rijst tergend groot de vraag naar de wijze waarop die kan worden waargenomen⁶⁹.

Nationale identificatie, zo hebben twee wereldoorlogen in België getoond, is geen uniform en geen eenvoudig gegeven. Als hieronder dan toch naar opiniepeilingen desbetreffend wordt gegrepen dan is het bij gebrek aan meer solide materiaal en met het besef van hun opmerkelijke, intrinsieke tekorten.

N. Vosswinkel en A. Frogner hebben in 6 enquêtes, gespreid van 1979 tot 1986, getracht de identificatie van de Belgen te achterhalen⁷⁰. Gezien de behoorlijke consistentie van de zes resultaten en hun brede basis verkrijgt men toch enige betrouwbare informatie. Hun resultaten staan in tabel III: het zijn de gemiddelden van de zes peilingen. Sommige recentere onderzoeken bevestigen overigens deze resultaten⁷¹.

⁶⁶ K. Dobbelaere, *Gods Volk in de mist*. Leuven, 1987. Zie ook: *Radioscopie de l'Eglise catholique en Belgique*. Brussel, 1985.

⁶⁷ K. Dobbelaere, Godsdienst in België, blz. 68, in: J. Kerkhofs, R. Rezsöházy, a.w. K. Dobbelaere, *Over godsdienst en de Kerk in Vlaanderen in 2000. Onze Alma Mater*, 1991, nr. 3, blz. 205-209.

⁶⁸ Over de politieke mythe zie o.m. H. Janne, *Les mythes politiques du socialisme démocratique. Cahiers internationaux de sociologie*. 1962, blz. 19 e.v. en H. Tudor, *Political Myth*. Londen, 1972, 157 blz.

⁶⁹ Tenminste als men bij de klassieke techniek via opiniepeilingen enige vragen heeft en die zijn wel pertinent.

⁷⁰ *Complexe Belgique. Cahiers du CACEF*, 1987, nr. 130, blz. 4-23.

⁷¹ Volgens een UNIOF-peiling van 1989 voelen 51 % van de Walen, 44 % van de Vlamingen en 41 % van de inwoners van Brussel zich Belg. Zie: UNIOF, *Region Wallonne*, a.w., blz. 24. De

Tabel III. Identificatie van de Belgen volgens Gewest

Gewest	Identificatie met		
	België	Gemeenschap en Gewest	Stad, dorp of provincie
Vlaanderen	35,2	39,2	25,6
Brussel	58,0	21,4	20,6
Wallonië	52,7	31,7	15,5

Vlamingen identificeren zich het meest met Vlaanderen; Walen en Frans-talige Brusselaars uitgesproken het meest als Belg. Men kan dit resultaat plaatsen naast de slotsom waartoe J. Stengers, via een andere benadering komt: 'Belgium is not at present a country containing two nations. Inside the Belgian nation are two linguistic communities, one of which is a nation'⁷². Dit is wellicht wat te globaal bekeken en met een vleugje te weinig afstand t.a.v. de Belgische natie, maar als samenvatting knap verwoord.

Die politieke identificatie moet verder worden gerelativeerd omwille van het eerder geringe belang dat wordt toegekend aan de politiek. Volgens het onderzoek van de European Value Systems Study Group, maar andere onderzoeken leveren overeenstemmend uitkomsten op, vindt 25 % van de ondervraagden de politiek belangrijk, tegenover 45 % de godsdienst, 89 % de arbeid en 95 % het gezin⁷³.

Belangrijkste bezwaar tegen deze operationalisatie is dat ze slechts een zwakke aanduiding vormt van nationale, culturele of volksmatige identiteit en identificatie. Volk en natie vormen zich op basis van een complex geheel van objectieve factoren, waarbij respectievelijk de taal en het staatsverband de primaire objectieve factoren zijn, van subjectieve identificatie en van de stimulerende kracht van nationalistische bewegingen. Peilingen zijn schrale instrumenten om daar achter te komen.

BESLUIT

Hugh Seton Watson schreef in 1977 over de Nederlandse natie: 'The formation of the Dutch nation is a case of the division in two of a community which, with an economy and a culture as advanced as any in Europe, was growing into a single modern nation; but religious division, foreign military power and new economic opportunities in distant seas pulled and kept the two halves apart, making one into a nation and leaving the other in an uncertain status'⁷⁴. Meer dan ooit verkeert die 'other' in 'an uncertain status'.

3 onderzoeken van CLEO van november 1988 tot maart 1991, bij telkens 1.000 Walen, geven dan weer 52 % sterke identificatie met Wallonië en 'slechts' 47 % dito identificatie met België. Zie R. Doutrelepoint, M. Jacquemain, M. Vandekerke, L'identité wallonne. *Bulletin de la Fondation André Renard*, nr. 184, maart-april 1990, blz. 11-19.

⁷² J. Stengers, a.w., blz. 97.

⁷³ Mededeling van J. Kerkhofs. Zie ook B. Maddens, Een vaderland om te beminnen? *Res Publica*, 1989, nr. 1, blz. 49-73.

Wij hebben de analyse gemaakt, niet op basis van stereotypen, noch van het toeschrijven aan zichzelf en/of aan anderen van bepaalde kwaliteiten en gebreken in opiniepeilingen of via houdingsschalen⁷⁵. Onze analyse heeft ook niet het volkskarakter noch de subjectieve identificatie van de burgers als uitgangspunt genomen⁷⁶. Onze analyse steunt op een steviger basis: de basisstructuren van de maatschappij. Zij zijn het betongeraamte van het maatschappelijk gebouw; de rest is hoofdzakelijk aankleding en versiering. (Wie daar nog mocht aan twijfelen kan even mijmeren over de harde stelling van Jean Stengers: 'Flanders was originally only a by-product of Belgium'⁷⁷.)

Als men naar die basisstructuren kijkt dan is de Belgische maatschappij niet alleen in verandering, zoals de Nederlandse of de Franse maatschappij dat is. De Belgische maatschappij wordt meer en meer vervangen door twee maatschappijen: de Vlaamse en de Waalse. Het betonnen raamwerk van deze nieuwe maatschappijen is niet af: belangrijke peilers ontbreken nog en andere, niet minder belangrijke steunbalken zitten nog in het gezamenlijk Belgische gebouw, terwijl de economische pijlers meer en meer geïnternationaliseerd worden en de Europese integratie naderbij komt.

Het paradoxale is nu dat de grootste verdere bedreiging voor de Belgische maatschappij komt van de Europese integratie. En dit in tegenstelling tot wat bepaalde Belgicisten of 'Europeërs' menen en hopen. Althans als de Europese integratie een politieke integratie wordt en niet beperkt blijft tot het opzetten van een zo ruim mogelijke interne markt.

Als de Europese integratie aanzienlijk verder gaat, zal volgens de beslissing van de Europese Top, eind 1991 in Maastricht, in 1997 en 1999 de Europese economische en muntunie moeten worden gerealiseerd. Nu is de economische en muntunie precies nog een pijler van de Belgische maatschappij. Bij verdergaande Europese integratie zal die pijler verdwijnen.

Brussel, dat in zijn contradictorische kenmerken een bindmiddel is, zou als hoofdstad van Europa, een bestemming krijgen die mogelijk voor Vlamingen en Walen aanvaardbaar kan zijn. Het bindmiddel verliest dan een groot stuk van zijn verenigende kracht.

Een aanzienlijk deel van de overblijvende politieke bevoegdheid van de Belgische staat na de federalisering van 1988-1989, met name de buitenlandse politiek, de landsverdediging, het economisch en sociaal neo-corporatisme, het leefmilieu op subcontinentale schaal, zullen naar het Europees ni-

⁷⁴ H. Seton Watson, *Nation and States*. Londen, 1977, xv + 563 blz.

⁷⁵ Een behoorlijk ruim aanbod dient zich aan, zij het in hoofdzaak via opiniepeilingen geregistreerd. Een grondige studie is: J. Nuttin, *Het stereotiep beeld van Walen, Vlamingen en Brusselaars*. Brussel, 1986, 86 blz.

⁷⁶ G. Kuiper, *Belgen en Nederlanders. Is het begrip volkskarakter wetenschappelijk wel bruikbaar?* Antwerpen, 1985, 29 blz.; B. Maddens, Een vaderland om te beminnen? Het nationale bewustzijn van de Vlaamse laatstejaarsscholieren. *Res Publica*, 1989, nr. 1.

⁷⁷ J. Stengers, a.w., blz. 96. Stelling hernomen of uitgewerkt door R. De Schrijver in: H. Arts, e.a., *De onzijdige samenleving. Over vrijheid en verdraagzaamheid in Vlaanderen*. Leuven, 1991.

veau verschuiven. Het takenpakket van het Belgische politiek bestel komt dan in zeer aanzienlijke mate leeg te staan. Een pijler die niet meer functioneel zou zijn.

Alleen de elite blijft Belgisch. Is zij in bovenvermeld Europees perspectief sterk genoeg om alleen de Belgische maatschappij recht te houden? En indien zij dit zou kunnen is het aangewezen dat zij dit zou doen? Elite kan zowel hardleers zijn als bijzonder snel nieuwe opties overnemen. Zij is in staat maatschappelijke evoluties lange tijd te vertragen of af te remmen. Tegen fundamentele maatschappijwijzigingen moet zij het op de duur afleggen. De vraag dient gesteld of de aanzienlijke kostprijs voor dit trage en conflictuele aannemen van die maatschappelijke ontwikkeling wel verantwoord is.

Als men de vraag niet vanuit de elite benadert, maar vanuit de maatschappelijke structuren en vanuit de leden van de maatschappij, wordt de formulering omgedraaid. Heeft bij een Europese integratie het Belgisch niveau nog veel zin voor Vlaanderen en Wallonië? Is het niet meer democratisch – want het beleid toch wat dichterbij de burgers brengend – en is het niet meer efficiënt – dus per saldo meer legitiem – een voorbijgestreefd beleidsniveau te laten vallen? Vlaanderen en Wallonië, alhoewel kleiner dan Noordrijn-Westfalen of Baden-Württemberg vertonen zeker een grotere eigenheid. De Belgische werkelijkheid vertegenwoordigt daarentegen – nog afgezien van het verschil in grootte – significant minder identiteit dan de Duitse realiteit. (De regio's in Europa in hun huidige definitie dekken overigens een zeer heterogene werkelijkheid waarin dringend onderscheid moet worden gemaakt.)

De Europese integratie evenwel is nog niet zo ver. De Belgische maatschappij zal dus nog wel een tijd in haar dualistische samenstelling verder functioneren. Haar componenten zullen zeer waarschijnlijk verder en verder uit mekaar groeien. Tot aan hun integratie in de Verenigde Staten van Europa? 'An uncertain status'.

31 december 1991

